

AÇIK EKONOMİ

Çoğunlukla Zararsız...

Başlangıç Nedir?

Hukukun Üstünlüğü ve Kalkınma: Neredeyiz?

spolat / 06/01/2014

Adalet ve yargı yeniden gündem maddesi oldu. Belki hiç gündemden çıkmadı zaten diyenler de vardır. Hukukun norm oluşturma işlevi olduğu düşünülürse daha yolun başındayız ve mevcut durumda pratik olarak üç farklı yeni, taze sorunla karşı karşıyayız. 1) Otoritenin yani güçlü yürütmenin (askeri olmayan sivil) keyfiliğini nasıl sınırlayacağız? 2) Toplumsal çatışmaların sonlandırmasında hukukun meşru bir araç olmasını nasıl sağlayacağız? 3) Otorite zorlamasına her seferinde başvurmaya gerek kalmadan hakların kullanımında veya ihlalinde normatif ilişki nasıl şekillenecek? Bu sorular hukukun üstünlüğü ile bağlantılı sorular ama iktisadi gelişmeyle de ilgisi var, tabii. Bu soruların çerçevesinde kısa bir teorik tarama sonrasında Türkiye’de mevcut durumun ne olduğu uluslararası endeks aracılığıyla ortaya koyup insanların hukuk ve adalet algısına bakmaya çalışacağım.

Hukukun iktisat ile ilişkisi çok geniş bir alan. Hukukun üstünlüğü (rule of law) tanımı çok açık olmayan farklı cepheleri olan bir kavram. Hukukun üstünlüğünü ve kalkınma arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair çok çalışma var. Haggard (2011) bir sınıflama yaparak kavramın literatürde genel olarak 4 dört farklı teorik açıdan ele alınabileceğini söylüyor. Bu teorik açılardan *ilki* bireylerin güvenliğini ilgilendiriyor. Söz konusu olan temel hukuk olgusu yani sosyal çatışmanın şiddete

başvurmadan çözülmesi. Bireysel güvenliği tehdit ederek (iç) savaş durumunu devamlı hale getiren, aslında sorunları sulhla çözebilecek normların yetersiz kalması veya hakemliğinin üzerinde anlaşılabilmesi durumudur. Nihai durumda savaş halinde olan taraflar muzaffer çıkacak olanın görünmediği, karşılıklı tırmandırmanın bir yerlerinde, sonuçların (maliyetin) felakete varması öngörüldüğünde bir aracı bulma ihtiyacını duyabilirler/ duyarlar. İç savaşların ateşkesle veya sulhla bitmesi için gerekli koşul sadece bir otoritenin ortaya çıkması değil aynı zamanda norm üzerinde anlaşılmasına bağlıdır. Aksi durumda sadece geçici sulh dönemleri oluşur. Collier (1999) makalesi ve Batman ve Miguel (2010) makalesi iç savaşın literatürde nasıl ele alındığı detaylı anlatır.

İkinci teorik bağlantı daha iktisadi olan mülkiyet ve borç hukuku (veya kontrat hakları) alanıdır. Neredeyse kurumsal iktisatçıların tamamının tezlerini bu doğrultuda olduğunu söyleyebiliriz. Çatışmaların sulhla çözülmesi ancak yerleşmiş kurumların varlığında mümkün oluyor[1]. Coase, Alcaian, North ve Williamson en bilindik öncülleri. Son dönemde Acemoğlu ve Robinson kalkınma iktisadi literatürüne çok sayıda makale ile katkıda bulundular ve bu makalelerin üstüne kabark yeni bir literatür oluştu[2]. Acemoğlu'nun özellikle teorik olarak da çok sarıh makaleleri var. Mülkiyet ve ekonomik haklarının iyi tanımlanmadığı toplumlarda şu an bildiğimiz anlamda kalkınma ve büyüme gerçekleşmiyor.

Üçüncü alan ise siyasal alanla ilgili ve neredeyse tamamı yürütmenin (hükümetin) otoritesini ve etki alanını (tasarruflarını) sınırlamakla ilgili. Hayek'in hükümetlerin daha önceden ilan edilmiş ve belirli kurullarla bağlı olmaları diye özetlenecek liberal görüşü[3] en klasik tanımlardan birisi. Fakat siyasal iktisatta mesele o kadar normatif ele alınmıyor. Weingast (1997) hükümetin veya otoritenin kurulları ihlal etmesi (breach) ve keyfililiğinin (discretion) siyasal sonuçlar doğuracağını dolayısıyla iktidarın bu sonuçları dikkate alarak yetki sınırlaması yapabileceğini hatta kendi aleyhine bazı kurumsal düzenlemelere izin vermesinin rasyonel olabileceğini savunuyor[4]. Yeni çalışmalarında Hatfield ve Weingast (2014) hukukun üstünlüğünün mikro temelini otoritenin itaatsizlik tehdidini normatif şeffaflık yoluyla aşması olarak ortaya koyuyorlar ve içinde birçok teorik meseleyi tartışmanın mümkün olduğu basit bir model sunuyorlar. Diğer yanda yargı bağımsızlığı meselesi var. Yargısal bağımsızlık iktidarın keyfililiğini sınırlamanın (checks and balances) neredeyse ön şartı olarak kabul edilir. Bu konuyla ilgili literatürde oldukça enteresan tartışmaları var. La Porta ve diğerleri (2004) 71 ülkeyi kapsayan çalışmalarında yargı bağımsızlığının ve anayasal uygunluk denetiminin (constitutional review) geniş anlamda ekonomik özgürlükle ilişkili olduğu buluyorlar. Glaeser ve Shleifer (2002) uzun dönem büyüme ve yargı bağımsızlığı arasında bir ilişki bulamıyor. Fakat farklı bulguların de jure değil ama de facto yargı bağımsızlığı uygulama farklılığından kaynaklanabileceğine dair bulgular da var.

Dördüncü ve son bağlantı olarak yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü ilişkisi var. Adam kayırmacılık ve sahtekarlık gibi suçları bir kenara bırakırsak yolsuzluğun kalkınma anlamında etkili olduğu alan yine mülkiyet hakları alanı. Burada iktisatta bilindik bir kavrama müracaat edebiliyor: başlangıç koşulları. Eğer mülkiyet hakları var olan iyi tanımlanmamışsa, diğer bir deyişle hakların kullanımı otoritenin keyfiyet alanı içindeyse, yolsuzluk rant peşindeki ajanların çözümlerinden biri olabiliyor. Yetkililer veya bürokratlar bu hakların etkin olarak kullanılmasını sağlayabiliyorsa rüşvet mülkiyet hakkını elde etmenin bir çeşit vergisi olarak görülebilir. Eğer bu pratikten hakkın kendisi ortaya çıkmıyor ve vergi düzenli bir maliyet haline geliyorsa yolsuzluk yapma etkin bir çözüm olmaktan çıkabilir. Khan (1996) var olan siyaset düzeninin (settlement) patronaja dayalı olmasının sağlanan hakların etkin olarak kullanılmasında sorun yaratabileceğini ve diğer aktörlerin müdahalesine açık kalabileceğini vurguluyor. Bu çerçevede aslında şu anki Türkiye'deki mevcut durumu yeterince açıklayıcı ama bunun tartışmasını daha detaylı yapmak lazım. Yolsuzluğun tabii ki yine yatırımların, büyümenin ve bölüşümün üzerinde sayısız negatif etkileri var (ilgilenenler için Bardhan, 1997). Uluslararası endekslere göz attığımızda Türkiye'de yolsuzluk skorları temel hakların

kullanılmamasına kıyasla o kadar yüksek değil. Bireysel yolsuzluk algısı da çok belirgin değil[5]. Belki bu son olaylardan sonra algı yükselecektir.

İki küçük bölümle bitireceğim ilki kısaca Türkiye'nin hukukun üstünlüğünü ölçmeye çalışan uluslararası endekslerde nerede durduğu, ikincisi Türkiye'de insanların adalet ve hukukun uygulanmasına nasıl baktığı.

The Cingranelli-Richards (CIRI) Human Rights veri setine göre yargı bağımsızlığı ve ifade özgürlüğü açısından son 2002-2011 arası fazla bir değişiklik yok[6]. World Justice Project'in yaptığı Rule of Law Index çalışması[7] sonucuna göre ise manzara çok iç açıcı değil. Peşinen söylemek gerekir ki zaten dünyada çok az sayıda ülkede birey hakları korunmakta. Tablo 1 Türkiye'nin hukukun üstünlüğünü ölçen 8 farklı konuda aldığı skorları (1 iyi, 0 kötü) gösteriyor. Skorların altına Türkiye'nin 97 ülke içindeki sıralamasını ekledim. Sonuçlar iyi değil. Yolsuzluk sırasında, nispeten daha üste sırada yer alıyor. Temel hukuk alanında konuyla ilgili daha vahim sorunlar olduğu Türkiye'de mahkemelerin işleyişine (tablo 2) dair aldığı skortardan anlaşılıyor. Bu alanda alınan en düşük skor mahkemelerin etkin olarak çalışıp çalışmadığı konusunda olmuş. Türkiye 97 ülke arasından 60. olabilmiş durumda. Türkiye'nin aldığı en yüksek skor Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Alternatif Dispute Resolution) mekanizması yani tahkim kurumunun işlerliği konusunda. Bunu da daha çok Avrupa Birliğine borçluyuz. Aynı tabloları yıllar içersinde nasıl bir seyir izlemiştir diye yapmakta mümkün ben sadece mahkemeler anlamında 2010da 0.61den 2012'de 0.55'e bir gerileme olduğu söylemekle yetineyim.

Tablo 1 Türkiye'nin Hukukun Üstünlüğü endeksinden aldığı alt skorlar (Rule of Law Index 2012-13)

	Factor 1: Limited Government Powers	Factor 2: Absence of Corruption	Factor 3: Order and Security	Factor 4: Fundamental Rights	Factor 5: Open Government	Factor 6: Regulatory Enforcement	Factor 7: Civil Justice	Factor 8: Criminal Justice
Türkiye	0.47	0.55	0.63	0.49	0.46	0.55	0.55	0.42
Sıralama	68/97	35/97	70/97	76/97	57/97	39/97	44/97	71/97

Kaynak: World Justice Project Rule of Law Index 2012-13

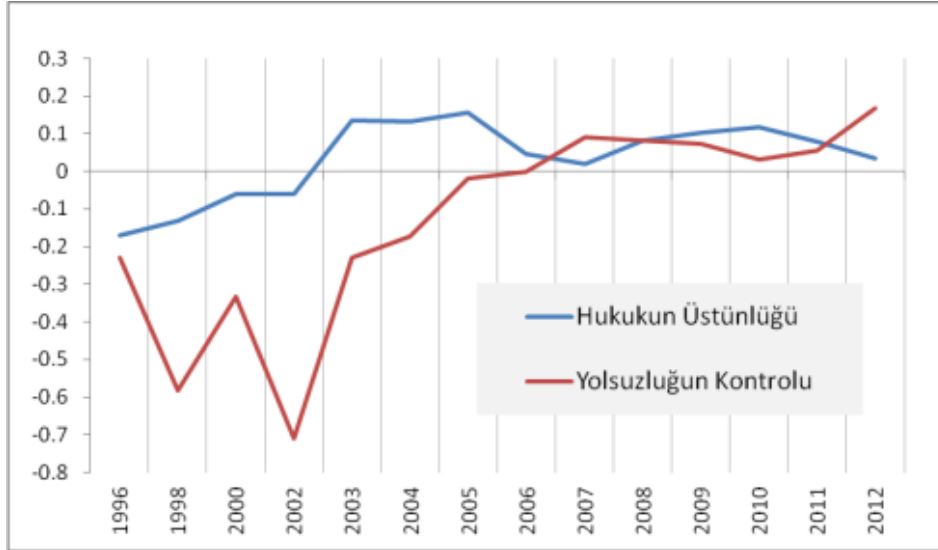
Tablo 2 Türkiye'nin Mahkemelerin işlerliğinden aldığı skorlar (Rule of Law Index 2012-13)

	7.1 People can access and afford civil justice	7.2 Civil justice is free of discrimination	7.3 Civil justice is free of corruption	7.4 Civil justice is free of improper government influence	7.5 Civil justice is not subject to unreasonable delays	7.6 Civil justice is effectively enforced	7.7 ADRs are accessible, impartial, and effective	
7. Civil Justice	0.55	0.54	0.65	0.6	0.54	0.44	0.43	0.67

Kaynak: World Justice Project Rule of Law Index 2012-13

Başka bir endeks ise Dünya Bankası'nın hazırladığı Worldwide Governance Indicators[8]. Burada da hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrol edilmesine işaret eden göstergeler var. Görülen özellikle yolsuzlukla mücadele anlamında önemli bir gelişme yaşanmış ama 2006'dan itibaren çok fazla bir değişim olmadığı. Hukukun üstünlüğü göstergesi ise 2005 seviyesinin altında duruyor (Grafik 1). Bu gelişmeleri yine Avrupa Birliği üyelik sürecine ve uyum yasalarına bağlamak mümkün gözüküyor. AB çıpası meselesi önemli. Türkiye'deki siyasi ve ekonomik aktörler 2001 krizinin çözümü için AB uyumuna razı oldu. Bunun birer norm olarak kabul edildiğini ve hâlihazırdaki siyasal çatışmanın çözümünde umduğumuz kadar etkinlik sağlayacağını düşünmüyorum. Bu dönem için iktisadi gelişmenin de kısmen aktörlerin hak taleplerini arttırdığı ve yasamanın buna karşılık verdiğini de ekleyebiliriz.

Grafik 1 Türkiye'nin Hukukun Üstünlüğü ve Yolsuzluğun Kontrolü Göstergeleri

Kaynak: Worldwide Governance Indicators

Son olarak 2011 TUIK Yaşam memnuniyet anketinde yola çıkarak çok basit bir model içinde Türkiye'de insanların hukukun uygulanması konusunda neler düşündüğünü anlamaya çalışalım. Anketteki sorulardan biri "**Yasaların herkese adil ve tarafsız uygulanmasında sorun var mı?**" bununla beraber mahkemelere başvuru yapılıp yapılmadığı ve yapıldıysa sorun yaşanıp yaşanmadığı soruluyor. Aşağıdaki soruya verilen cevapları bireylerin kişisel özellikleri kontrol ederek basit bir ordered-probit modeli ile tahmin etmeye çalıştım. Kişisel özellikler içinde cinsiyet, yaş, yaşın karesi, eğitim düzeyi, işgücü durumu, hane halkı büyüklüğü, hane halkı gelir düzeyi, mahkemeye başvurma ve medeni durum bulunmaktadır.

Tablo 3 TUIK Yaşam Memnuniyet Anketi 2011 Eğitim Seviyesi ve "Yasaların herkese adil ve tarafsız uygulanmasında sorun var mı" sorusuna verilen cevapların dağılımı

Eğitim Seviyesi Fikri yok Sorun yok Az sorun var Çok sorun var

Okula gitmemisler	83.60%	10.60%	2.70%	3.20%
İlkokul	67.80%	15.80%	6.40%	10.10%
İlköğretim	58.40%	19.50%	8.00%	14.00%
Lise	51.30%	18.50%	12.20%	18.00%
Meslek Yüksek Okulu	49.10%	15.70%	10.50%	24.70%
Üniversite ve Üstü	37.30%	14.30%	19.00%	29.40%
Toplam	63.40%	15.70%	8.10%	12.80%

Kaynak: TUIK Yaşam Memnuniyet Anketi 2011 Eğitim

Modeli yorumlamak kolay olsun diye sorunun cevaplarını 1-4'e tekrar sıralayarak derecelendirmesini ilgisizden, çok soruna doğru tekrar sıraladım. Teknik detayları yazmıyorum ama tahmin tablosunu isteyenlere gönderebilirim. Çıkan sonucu uzun uzun yazmayacağım ama baştan itibaren anlatmaya çalıştığım hukukun üstünlüğüne bağlayarak tartışmayı bitirelim. Alttaki model tahminine göre oluşturulmuş tipolojiler var. Tipolojiyi kestirmeden eğitim, gelir ve mahkemeye başvurma durumu göre diğer değişkenler ortalama değerleri alacak şekilde oluşturdum. Dolayısıyla diğer her etki aynı olmak şartıyla tipleri farklılaştıran sadece 3 değişkenin katkısı var.

Tablo 4: Farklı ideal tiplerin cevaplarının dağılımı (ortalama marjinal değerlerle tahmin edilmiştir.)

Eğitim Seviyesi	Hanehalkı Gelir Dilimi (en düşük 1, en yüksek 6)	2011 yılı içinde mahkemeye başvurunuz oldu mu? herhangi bir sorun yaşadınız mı?	Fikri yok	Sorun yok	Az sorun var	Çok sorun var
Okuma Yazma Bilmeyen	1	Başvurmadı	88.8%	7.1%	2.3%	1.8%
Okuma Yazma Bilmeyen	1	Başvurdu ve Sorun yaşadı	71.4%	14.8%	6.5%	7.3%
İlkokul	3	Başvurmadı	71.3%	14.9%	6.5%	7.4%
İlkokul	3	Başvurdu ve Sorun yaşadı	46.5%	20.4%	11.9%	21.2%
Üniversite ve üstü	6	Başvurmadı	53.2%	19.6%	10.6%	16.7%

Üniversite ve üstü	6	Başvurdu ve Sorun yaşadı	28.5%	19.8%	14.2%	37.5%
--------------------	---	--------------------------	-------	-------	-------	-------

Kaynak: TUIK Yaşam Memnuniyet Anketi, 2011

Sonuçlar aslında gayet açık. İlk fark edilen eğitim seviyesi ve gelire hukuka ilgi arasında bağlantı olduğu. Bunu bireylerin sosyal ilişkilerini karmaşıklığı ve toplumun çatışmaları sonlandırma yöntemi ile ilgisi var. Mahkemeye başvurma durumu ise insanların tutumlarını tamamen etkiliyor. Mahkemeye başvurup da sorun yaşayanlar adaletin yerine getirilmesinde de sorun olduğunu düşünüyor ve bu oran üniversite ve üstü eğitim seviyesinde daha da artıyor ve 20 puandan fazla bir fark yaratıyor. Eğitim seviyesinin mesleki ve iktisadi anlamda daha karmaşık ilişkiler içinde olma durumunu gerektirdiği ve bireysel hakların daha çeşitlendiği düşünülürse verilen cevaplardaki farklılık daha önemli hale geliyor. Nesiller arasındaki eğitim farklılıklarının eğitimin artması ile kapanmaya başladığı geçiş toplumu olduğumuz ve sosyal hakların iktisadi gelişmeyle daha da çeşitleneceği düşünülürse sosyal normları oluşturu ve geliştirici mekanizmaların çalışmasına imkân vermemiz gerekiyor.

Sonuç anlamında bir örnekle bitireyim. Yasamanın demokratik imkânlarla yargının normlarına meydan okuma durumunda olan bir konjonktürdeyiz. Yani yargının kesin hüküm seviyesinde karar verdiği (yada vereceğini düşünülen) insanların mevcut hukuku (normu) yasama anlamında değiştirebilmesine imkan verebilecek konuma demokratik olarak seçildiği bir durum var ve bu durum sadece belirli bir kesimi değil, üç ayrı belki karşıt anlayışları temsil ediyor. Hukukun tarafsızlığını düşünürken aynı zamanda her tarafın hakem kabul edebileceği, belki tam evrensel norm diyemeyeceğimiz ama buna kriter anlamında yaklaşma imkanı veren, başlangıç koşullarının getirdiği sorunları ihmal etmeyen hukuk üstünlüğü kavramında konsensüs yapma, fikir birliğine varma ihtiyacımız var.

Sezgin Polat*

Referanslar

- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson. *The colonial origins of comparative development: an empirical investigation*. No. w7771. National Bureau of Economic Research, 2000.
- Acemoglu, Daron, and James A. Robinson. "Economic Origins of Dictatorship and Democracy." *Cambridge Books* (2006).
- Bardhan, Pranab. "Corruption and development: a review of issues." *Journal of economic literature* 35.3 (1997): 1320-1346.
- Blattman, Christopher, and Edward Miguel. "Civil war." *Journal of Economic Literature* (2010): 3-57.
- Coase, Ronald Harry. "Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, Vol. 3 (Oct., 1960), pp. 1-44
- Collier, Paul. "On the economic consequences of civil war." *Oxford economic papers* 51.1 (1999): 168-183.
- Hadfield, Gillian K., and Barry R. Weingast. "Microfoundations of the Rule of Law." *Annual Review of Political Science* (2014).
- Haggard, Stephan, and Lydia Tiede. "The rule of law and economic growth: where are we?." *World Development* 39.5 (2011): 673-685.
- Hayek, Friedrich August. *The Road to Serfdom: Text and Documents—The Definitive*

Edition. University of Chicago Press, 2009.

- Khan, Mushtaq H. "A typology of corrupt transactions in developing countries." *Ids Bulletin* 27.2 (1996): 12-21.
- López de Silanes, Florencio, Rafael La Porta, Cristian Pop-Eleches, and Andrei Shleifer. "Judicial Checks and Balances." *Journal of Political Economy* 112 (2004): 445-470.
- North, Douglass C., and Barry R. Weingast. "Constitutions and commitment: the evolution of institutions governing public choice in seventeenth-century England." *The journal of economic history* 49.04 (1989): 803-832.

[1] Mesela Coase'ın "sosyal maliyet meselesi üzerine" makalesinde, belirtilen negatif dışsallıkların yeni mülkiyet hakları oluşturarak çözülebileceği önerisi var.

[2] Örneğin Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson. "The colonial origins of comparative development: an empirical investigation". No. w7771. National Bureau of Economic Research, 2000.

[3] A. Hayek "The Road to Serfdom" sayfa 112

[4] Açıkcası Weingast'ın bu argümanını yani *institutional concession* meselesini Acemoğlu ve Robinson'un kitabında "Economic Origins of Dictatorship and Democracy" çok net olarak bulmak mümkün. Kürt meselesindeki yansımaları ilk akla gelen sorunlardan. Mesela Kürtlerin anlaşmazlıklarını var olan yargı mekanizmaları yerine bir dönem PKK'nın hakemliği ile çözmeleri. Bu süreç sadece farklı bir otorite kabul etmekle açıklanamayacak bir tercih. Uzun zaman içerisinde otoritenin yargıda kurum düzenleme anlamında taviz vermezlik tutumu hukukun hâkimiyetinin Kürtler tarafından Weingast'ın belirttiği gibi boykot edilmesine ve hukukun çözüm setinden çıkmasına sebep oldu.

[5] <http://www.transparency.org/cpi2012/results>

[6] <http://www.humanrightsdata.org/index.asp>

Takip Et

[7] <http://worldjusticeproject.org/pul>

Abone Ol "AÇIK EKONOMİ"

[index-2011-report](#)

[8] <http://www.govindicators.org>

[About these ads](#)

Her yeni yazı için posta kutunuza gönderim alın.

• La Diferencí

Diğer 26 takipçiye katılın

vy

Enter your email address

Abone ol

Powered by WordPress.com

-
-
-
- <http://bit.ly/1dpQ6wv>